२) विधानसभा :-

प्रश्न विधानसभेची रचना सांगून अधिकार स्पष्ट करा.

उत्तर :- भारतीय राज्यघटनेने केंद्राप्रमाणेच राज्यात ही संसदीय शासन व्यवस्थेची तरतूद केली आहे. केंद्रामध्ये लोकसभा व राज्यसभा तर राज्यात विधानसभा व विधानपरिषद कायदेमंडळाची सभागृहे आहे. विधानसभा एक कनिष्ठ व प्रथम सभागृह आहे. तर विधानपरिषद हे वरिष्ठ व द्वितीय सभागृह आहे. विधानसभा हे राज्यविधी मंडळाचे लोक नियुक्त प्रतिनिधींचे सभागृह आहे.

विधानसभेत राज्याच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात कमीत कमी 60 व जास्तीत जास्त 500 सभासद असू शकतात परंतू अरुणाचल प्रदेश, सिक्कीम व गोवा या राज्यासाठी कमीत कमी 30 तर मिझोराम, नागालँड या राज्यासाठी 40 व 46 सदस्य संख्या निश्चित करण्यात आली. याशिवाय सिक्किम व नागालँड विधानसभेत काही सदस्यांची निवड अप्रत्यक्ष मतदान पद्धतीने होते. प्रादेशिक मतदार संघातून प्रत्यक्ष निवडीद्वारे प्रौढ मताधीकार तत्वावर निवडलेले लोक प्रतिनिधी विधानसभेचे सदस्य असतात.

* विधानसभेची रचना :-

उमेदवाराची पात्रता

1) तो भारताचा नागरिक असावा.
2) त्याचे वय कमीत कमी 25 वर्षे पूर्ण असावे.
3) संसदेने वेळोवेळी ठरवून दिलेल्या पात्रता त्याने पू[र्ण]
कराव्या.

* सदस्य संख्या :- विधानसभा राज्यविधी मंडळातील
लोकप्रिय व अधिकार संपन्न सभागृह आहेत. वि[धानस]
भा हे राज्याच्या कायदेमंडळातील एक महत्त्वपूर्ण स[भा]
आहे. महाराष्ट्रातील विधानसभेची सदस्य संख्या 2[88]
आहे. यामध्ये अँग्लो इनडियन
समाजाला योग्य प्रतिनिधित्व नाही (Anglo Indian) मिळाल्यास त्यातील
एकाची नियुक्ती राज्यपाल विधानसभेवर करतो. याचा
अर्थ महाराष्ट्र विधानसभेची सदस्य संख्या 289 हे[]
गणसंख्या विधानसभेच्या कामकाजाला
करण्यासाठी एकूण सभासद संख्येच्या 1 दशांश स[भा]
सभागृहात उपस्थित असणे आवश्यक आहे.

* अधिवेशन :-
भारतीय राज्यघटनेतील कलम 174 मध्ये
अधिवेशनासंबंधी तरतूद केली आहे. या तरतूदीनु[सार]
राज्यपाल विधान सभेचे अधिवेशन बोलावतो. साधार[ण]
पणे वर्षातून दोन अधिवेशने झाली पाहिजे असे
घटनात्मक बंधन आहे. या दोन अधिवेशनातील अं[तर]
600 महिन्यापेक्षा अधिक असू नये. विधानसभेचे अति[रिक्त]
अधिवेशन बोलावण्याचा अधिकार राज्यपालाला आहे.
परंतू महाराष्ट्रात विधानसभेची तीन अधिवेशने
घेतली जातात.
1) हिवाळी अधिवेशन - नागपूरला

२) पावसाळी व
३) उन्हाळी (अर्थ संकल्पीय) अधिवेशन - मुंबईला होते.

* कार्यकाळ :-

विधानसभेच्या कार्यकाळासंबंधी कलम 172 मध्ये तरतूद करण्यात आली आहे. विधानसभेच्या निवडणूका दर पाच वर्षांनी होतात. विधानसभेचा कार्यकाळ पाच वर्षांचा असतो. पाच वर्षापूर्वी किंवा कार्यकाळ संपन्यापूर्वी राज्यपाल विधानसभा बरखास्त करतो. राष्ट्रीय आणिबाणीच्या काळात संसद विधानसभेचा कालावधी एका वर्षासाठी वाढवू शकते मात्र आणिबानी संपताच 600 महिन्यान्च्या आत निवडणूका घ्यावा लागतात.

* विधानसभेचे अध्यक्ष व उपाध्यक्ष :

राज्यघटनेतील कलम 178 नूसार विधानसभेचे अध्यक्ष व उपाध्यक्षाची तरतूद करण्यात आली. विधानसभेचे सदस्य आपल्या मधून एकाची अध्यक्ष व उपाध्यक्ष म्हणून निवड करतात. विधानसभे एवढाच अध्यक्षाचा कार्यकाळ असतो. सभागृहातील बहुमत वाल्या पक्षाचाच उमेदवार सभापती होतो. तर संकेतप्रमाणे उपसभापती पद विरोधी पक्षाला दिले जाते.

* विधानसभेचे अधिकार व कार्ये :-

भारतीय राज्यघटनेत नमूद केल्या प्रमाणे विधानसभेला खालील अधिकार देण्यात आले आहेत.

विधानसभेचे अधिकार :

1) कायदेविषयक अधिकार :- कायदे तयार करणे हे विधानसभेचे प्राथमिक कार्य आहे. राज्यसुचीतील विषयावर कायदे करण्याचा

त्यात दुरुस्त्या करण्याचा अधिकार विधानसभेला आहे
समवृत्ती सुचीतील विषयावर विधानसभा कायदे करु
शकते परंतु याबाबत संसदेने केलेला कायदा अं
मानला जातो. समवृत्ती सुचीतील विषयावर विध
केलेल्या कायद्याला राष्ट्रपतीने मान्यता दिल्यास
कायदा संसदेच्या विरोधात असूनही कायमीत अस
विधान परिषद सामान्य विधेयकाला मान्यता देण्या
महिने विलंब लावू शकते. विधान सभा व विध
परिषद

काही तेच प्रसंग निर्माण झाल्यास वि
भेचा निर्णय अंतिम असतो. या कायदेविषयक अ
राने विधानसभेला शक्तीशाली बनवले आहे.

2) कार्यकारी अधिकार :-

महाराष्ट्रातील मंत्रीमंडळ सामुहिकपणे
विधानसभेला जबाबदार असते. विधानसभा मंत्रीमंडळ
राज्य कारभाराबाबत अनेक प्रश्न विचारु शकते. त्या प्र
उत्तर देणे मंत्रीमंडळाची जबाबदारी आहे. विधानस
मंत्रीमंडळा विरुद्ध अविश्वास प्रस्ताव, काम रोखो
निंदा व्यंजक प्रस्ताव अशा अनेक मार्गाने आपला
विरुद्ध दर्शवू शकते.

3) आर्थिक अधिकार :-

घटक राज्याला धनविधेयक प्रथम
विधानसभेतच मांडावे लागते. कोणते विधेयक
धनविधेयक आहे हे ठरविण्याचा अधिकार विधा
सभा सभापतीलाच असतो. विधानसभेचे धनविधेय
नामंजूर केल्यास मंत्रीमंडळाला आपला राजीनाम

द्यावा लागतो.

विधानसभेने धनविधेयक मंजूर केल्यास ते मान्यतेसाठी विधानपरिषदेकडे पाठविले जाते. विधान परिषद धनविधेयक १५ दिवसांपर्यंत रोखून ठेवू शकते. १५ दिवसानंतर धनविधेयकाबाबत विधानपरिषदेची मंजुरी आहे असे समजले जाते. राज्याच्या संपूर्ण आर्थिक कार्यावर विधीमंडळाचे नियंत्रण असते. त्यामुळे अंदाजपत्रक व त्यास पूरक अनुदानाची मागणी विधानसभेतच होते. धनविधेयक नकार देण्याचा अधिकार विधान परिषदेला नाही.

५) इतर अधिकार :-

१) विधानसभा सदस्यांना राष्ट्रपतींच्या निवडणुकीत मतदान करण्याचा अधिकार आहे.

२) घटनादुरुस्ती संदर्भात मतदान करण्याचा अधिकार विधानसभा सदस्यांना आहे.

३) विधीमंडळाचे मंजूर केलेल्या विधेयकाला राज्यपालांची संमती मिळणे आवश्यक आहे. विधीमंडळाने पारित केलेले विधेयक राज्यपाल पुर्नविचारासाठी विधीमंडळाकडे पाठवू शकतो किंवा संमती देण्यासाठी नकार दर्शवू शकतो. विधीमंडळाने पुन्हा तेच विधेयक दुरुस्ती करून किंवा दुरुस्ती न करता मंजूर करून राज्यपालाकडे पाठविल्यास राज्यपालाला संमती द्यावीच लागते.

४) राज्यसभेतील सदस्यांना निवडणुकीत मतदान करणे.

५) विधान परिषदेच्या एक तृतीयांश सदस्यांना निवडून देणे. विधानसभेचे अध्यक्ष व उपाध्यक्ष यांनी बडतर्फ करणे. यावेळेस मात्र १५ दिवस अगोदर सभागृहाला पूर्वसूचना द्यावी लागते.

3) विधानपरिषद :-

प्रश्न:- विधान परिषदेची रचना सांगून अधिकार सां[illegible] लिहा.

उत्तर:- विधानपरिषद हे राज्यविधीमंडळाचे वरिष्ठ व [illegible] सभागृह आहे. कोणत्याही घटक राज्यात द्वित[illegible] सभागृह म्हणून विधानपरिषद असावी की न[illegible] याबाबत त्या राज्याची विधानसभा निर्णय घेते. विधानसभेने दोन तृतीयांश बहुमताने विधानपरिषदे[illegible] स्थापनेच्या किंवा समाप्तीचा ठराव मंजूर करणे [illegible] आहे. विधानसभेचे सदस्य प्रत्यक्ष जनतेतून नि[illegible] येतात. तर विधान परिषदेचे सदस्य अप्रत्यक्ष नि[illegible] जातात.

* सभासद संख्या :-

विधानपरिषदेची सभासद संख्या ते[illegible] विधानसभा सदस्य संख्येच्या एक तृतीयांश पेक्षा जा[illegible] नसावी तसेच 40 पेक्षा कमी नसावी. याचा अर्थ विधानपरिषदेची सदस्य संख्या विधान परिषदेच्या सदस्य संख्येवर अवलंबून आहे. महाराष्ट्रासह बिहार, उत्तरप्रदेश, कर्नाटक, जम्मु-काश्मिर, आंध्रप्रदेश आणि तेलंगणा अशा एकूण सात घटकराज्यात विधानसभा आहे.

महाराष्ट्र विधानपरिषदेची संख्या 78 आहे, त[illegible] बिहार 75 उत्तरप्रदेश 100, कर्नाटक 75, जम्मु-काश्मिर 36, आंध्रप्रदेश 58 आणि तेलंगणा

* सभासदांची निवडणूक पद्धत:—

महाराष्ट्र विधान परिषदेतील सभासदांची निवड खालील पद्धतीतून होते.

1) एकूण सदस्यसंख्येपैकी एक तृतीयांश सभासद स्थानिक स्वराज्य संस्थातून निवडले जातात. यांच्या निवडीला नगरपालीका व जिल्हा परिषदेचे सभासद मतदान करतात.

2) एकूण सभासदांपैकी एक दशांश 12 सभासद शिक्षक मतदान संघातर्फे निवडले जातात. माध्यमिक व उच्चमाध्यमीक शिक्षक असणाऱ्या तसेच तीन वर्षे शिक्षकाचे काम करणाऱ्या व्यक्तीला मतदानाचा अधिकार असतो.

3) एकूण सभासदांपैकी एक दशांश 12 सभासद पदवीधर मतदान संघापैकी निवडले जातात. भारतातील कोणत्याही विद्यापिठाच्या व कोणत्याही शाखेचा पदवीधर यासाठी मतदार असतो. परंतू तो राज्यात राहणारा असावा. त्याला पदवी प्राप्त करून कमीत कमी तीन वर्षे झाली असावे त्याचे नाव पदवीधर मतदान यादीत असावे.

4) विधानपरिषदेच्या एकूण सभासदांपैकी राज्याच्या राज्यपाला मार्फत एक दशांश 6 सदस्य नियुक्त केले जातात. कला, साहित्य, सहकार, समाजसेवा इ. क्षेत्रातील नामांकित व्यक्तिंची नियुक्ती राज्यपाल करतो.

5) विधानपरिषदेची एकूण सभासदांपैकी एक तृतीयांश सभासदांची निवड विधानसभा सदस्याकडून होते.

अशा प्रकारे विधानपरिषदेची सभासद संख्या निश्चित होऊन तिच्या सदस्यांची निवड होऊन महत्वाचे म्हणजे राज्यपालाद्वारे नाम निर्देश केलेल्या सदस्यांच्या निवडी बाबत न्यायालयात आव्हान देता येत नाही.

विधानपरिषदेची पात्रता :-

विधानपरिषदेचे सभासद होण्यासाठी खाली पात्रता सांगितल्या आहेत.

1) तो भारताचा नागरिक असावा.

2) त्याने वयाची कमीत कमी 30 वर्षे पूर्ण केले असावी.

3) संसदेने वेळोवेळी कायदा करून ठरविलेल्या व नियमांची पूर्तता त्याने करावी.

* विधानपरिषदेचा कार्यकाळ :-

विधानपरिषद हे स्थायी सभागृह आहे. विधानपरिषद सदस्यांचा कार्यकाळ 6 वर्षांचा असतो. एक तृतीयांश सभासद दर 2 वर्षांनी निवृत्त होतात. व तेवढेच सभासद

एखादा सदस्य सतत 60 दि सभागृहाच्या परवानगी शिवाय गैरहजर राहिल्या त्याचे सभासदत्व रद्द होते. गणसंख्या विधानपरि कामकाज सुरु करण्यासाठी एकूण सभासद संख्येच एक दशांश सभासद संख्या उपस्थित असावी.

* विधानपरिषदेचे अधिकार :-

1) कायदेविषयक अधिकार :-

राज्याचे अर्थ विधेयक वगळून (सोडून) इतर कोणतेही विधेयक विधान परिषदेत मांडता येते. विधेयकाच्या मान्यतेसाठी विधान परिषदेची मान्यता आवश्यक असते. एखा विधेयक विधानपरिषदेने मंजूर केल्यास विधानसभे नामंजूर केल्यास ते विधेयक समाप्त होते.

विधानसभेने पास केलेले विधेयक विधान परिषद जसेच्या तसे मंजूर करू शकते, किंवा दुरुस्त्या सूचवू शकते. याबाबतची कार्यवाही मात्र विधानपरिषदेला तीन महिन्यांच्या आत करावी लागते. जर विधान परिषदेने असे नाही केले तर विधेयक पास केल्याचे समजले जाते. विधान परिषदेने अमान्य केलेल्या अथवा दुरुस्त्या सुचविलेल्या विधेयकावर विधानसभा पुन्हा विचार करते. त्या विधेयकातील दुरुस्त्या मान्य किंवा अमान्य करून मान्यतेसाठी विधानपरिषदेकडे पाठवते. अशावेळी विधान परिषद संबंधित विधेयक एका महिन्यातपर्यंत रोखून धरू शकते. या एका महिन्यात विधानपरिषदेने कोणतीही कार्यवाही केली नाही तर विधेयक विधान परिषदेला मान्य आहे असा अर्थ होतो.

२) कार्यकारी अधिकार :-

घटक राज्यातील मंत्रीमंडळ सामुहिकरित्या विधानसभेला जबाबदार असते मंत्री मंडळावर प्रभावी नियंत्रण ठेवण्याचे सामर्थ्य विधानपरिषदेजवळ नसते. शासन कारभारासंबंधी मंत्रीमंडळाला प्रश्न विचारणे, काम रोखो प्रस्ताव मांडून शासनाला नियंत्रित करण्याचे प्रयत्न विधानपरिषद करते. मंत्रीमंडळावर अविश्वास ठराव पास करून मंत्रीमंडळाला बडतर्फ करण्याचा अधिकार विधानपरिषदेला नाही.

3) विधान परिषदेचे आर्थिक अधिकार :-
अर्थ विधेयक विधान प[illegible]
मांडता येत नाहीत हे पहिल्यांदा विधान[illegible]
तच मांडावे लागते विधान परिषदेकडे
साठी येथे धन विधेयक विधान परिष[illegible]
प्राप्त झाल्यापासून 14 दिवसांच्या आत
मान्यता द्यावी लागते अथवा अमान्य
दुरुस्ती सुचवून विधान सभेकडे पाठवावे
लागते. 14 दिवसांच्या आत विधान प[illegible]
असे नाही केल्यास धन विधेयक विध[illegible]
षदेला मान्य आहे असा अर्थ होतो.
संविधानाने विधानपरिषदेला दिलेले सर्व अ[illegible]
पाहता असे स्पष्ट होते की विधानपरि[illegible]
अस्तित्व विधानसभेच्या इच्छेवर अवलंबून
विधानपरिषदेची सदस्यसंख्या विधानसभेच्या सद[illegible]
फारच कमी आहे. तरीही भारतातल्या सात
राज्यांनी विधानपरिषदेचे समर्थन केले आ[illegible]
त्याची कारणे खालील प्रमाणे सांगता[illegible]

1) दोन सभागृहामुळे विधेयकावर होणारी च[illegible]
सखोल होते.

2) विधानपरिषदेत राज्यपाला मार्फत होणाऱ्या तज्ञ
सभासदांच्या निवडीमुळे विधानपरिषदेचे मह[illegible]
वाढते.

3) विधानपरिषदेत समाजातील सर्वच घटकांना
प्रतिनिधित्व मिळते.

4) विधान परिषद स्थायी सभागृह आहे.

5) विधान परिषदेतील सर्व सभासद एकाच वे[illegible]
निवृत्त होत नाहीत. या सदस्यात का[illegible]

जुने सभासद तर काही नवीन सभासद असतात.

वरील कारणामुळे विधान परिषद गरजेची मानली जाते. परंतु विरोधकांच्या मते विधान परिषद हे निरुउपयोगी सभागृह आहे. वेळेचा, पैशाचा अपव्येय करणारे खर्चीक सभागृह आहे.